

1929) rivayetlerinin tahrirlerini yaparak tekrar yayımlamıştır (Riyad 1407/1987). *5. Tabakâtü aşhâbi Ahmed*. Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bir mecmua içinde (nr. 106, vr. 28-52) bir bölümü yer alan eser, sonraki biyografi yazarlarının ilk dönem Hanbelî âlimleri hakkında temel kaynağı olmuştur.

Ebû Bekir el-Hallâl'in rivayet ettiği Ahmed b. Hanbel'in *er-Red 'ale'z-zenâdîka ve'l-Cehmiyye* adlı eseri Abdülazîz İzzeddin es-Seyrevân tarafından neşredilmiştir (Dimaşk 1408/1988). İbn Teymiyye, İmam Ahmed'in *er-Red 'ale'z-zenâdîka ve'l-Cehmiyye fî mâ şeket fîhi min müteşâbihî'l-Kur'ân ve te'evvelethü 'alâ gayri ehlih* adlı eserini Hallâl'in *es-Sünne*'de zikrettiğini belirtir (*Der'ü te'ârûzî'l-aql ve'n-naql*, I, 221).

Kaynaklarda Hallâl'in *el-'İlm* (İbn Teymiyye'ye göre İmam Ahmed'in fıkıh usulüne dair görüşlerini toplayan en geniş eserdir, bk. *el-İmân*, s. 342), *el-'İlel* (üç cilt olduğu rivayet edilmektedir), *Tefsîr-ürü'l-garîb*, *el-Edeb*, *Ahlâku Ahmed b. Hanbel* adlı eserlerinin de bulunduğu zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hallâl, *es-Sünne* (nşr. Atıyye ez-Zehrânî), Riyad 1410/1989, nâşirin mukaddimesi, s. 31-61; a.mlf., *Kitâbü'l-Vuķûf* (nşr. Abdullah b. Ahmed ez-Zeyd), Riyad 1410/1989, nâşirin mukaddimesi, I, 74-181; a.mlf., *Ahkâmü ehli'l-mîle mine'l-Câmî' li mesâ'il-İlmâm Ahmed b. Hanbel* (nşr. Seyyid Kisrevî Hasan), Beyrut 1414/1994, s. 14-16, 23-24; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 112-113; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 145; İbn Ebû Ya'la, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, II, 12; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıbü'l-İlmâm Ahmed b. Hanbel*, Kahire 1349/1931 → Beyrut 1977, s. 512; İbn Teymiyye, *Der'ü te'ârûzî'l-aql ve'n-naql* (nşr. M. Reşâd Sâlim), [Riyad], ts. (Dârü'l-Kütübî'z-Zâhiriyye), I, 221; II, 23-25, 29-32, 66-71; VI, 260; VIII, 390-398; a.mlf., *Mecmû'u fetâvâ*, XXXIV, 111-112; a.mlf., *el-İmân*, Beyrut 1993, s. 342, 384-388; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 297-298; a.mlf., *el-'Ulûv fî'l-'aliyyi'l-gafâr*, Medine 1388/1968, s. 171, 178; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakki'tin*, I, 28; Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 99; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 148; İbn Müflîh el-Makdisî, *el-Maķsadü'l-erşed* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin), Riyad 1410/1990, I, 166-167; Uleymî, *el-Menhecü'l-aħmed* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1403/1983, II, 8-10; *Keşfü'z-zunûn*, I, 576; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 261; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 311; *Hediyyetü'l-'ârifîn*, I, 57; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 196; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, I, 166; M. Ebû Zehre, *İbn Hanbel*, Kahire 1981, s. 192-196; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/3, s. 233-235; C. Avvâd, *Aķdemü'l-maķtûâtü'l-'Arabîyye fî mektebâti'l-'âlem*, Bağdâd 1982, s. 166-167; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü's-şâmîl*, II, 292-293; Ziauddin Ahmad, "Abû Bakr al-Khalâl-The Compiler of the Teachings of İmam Ahmed b. Hanbal", *IS*, IX (1970), s. 245-254; H. Laoust, "al-Khallâl", *EJ* (Ing.), IV, 989-990.

ŞÜKRÜ ÖZEN

HALLÂL, Ebû Seleme

(bk. EBÜ SELEME el-HALLÂL).

HALLÜ MÜŞKİLÂTİ'İ-İŞÂRÂT

(حل مشكلات الاشارات)

Nasîrüddîn-i Tûsî'nin
(ö. 672/1274)

İbn Sinâ'nın

el-İşârât ve't-tenbîhât adlı
eserine yazdığı şerh

(bk. el-İŞÂRÂT ve't-TENBİHÂT;
TÛSÎ, Nasîrüddin).

HALVÂNÎ

(الحلواني)

Ebû Muhammed Şemsüleimme
Abdülazîz b. Ahmed el-Halvânî
(ö. 452/1060 [?])

Hanefî fakihî.

Buharalıdır. Babası helva yapıp sattığı için Halvânî (Halvâf) nisbesiyle anılır. Ebû Abdullah Guncâr el-Buhârî, Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed el-Enmâtî ve Ebû Ali Hüseyin b. Hıdır en-Neseî gibi âlimlerden ders okudu. Aralarında Şemsüleimme es-Serahsî, Ebü'l-Usr el-Pezdevî, Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, Ebû Bekir Muhammed b. Ali ez-Zerencerî ve oğlu Bekir b. Muhammed ez-Zerencerî, Muhammed b. Hasan en-Neseî, Abdülazîz b. Muhammed en-Nahşebî'nin bulunduğu birçok talebe yetiştirdi. Özellikle fıkıh alanında derin bilgi sahibi olan Halvânî, kendi zamanında Buhara yöresinde Hanefî âlimlerinin en önde geleniydi. Kemalpaşazâde onu "meselede müctehid" âlimlerden sayar.

Halvânî'nin vefat yeri ve tarihi konusunda farklı rivayetler mevcuttur. Talebesi Abdülazîz b. Muhammed en-Nahşebî, Şâban 452'de (Eylül 1060) Keş'te vefat ettiğini söylerken Sem'ânî aynı yerde 448 (1056) veya 449 (1057) yılında öldüğünü ve Buhara'ya götürülerek Kelâbâz mahallesinde defnedildiğini, Zehebî ise Şâban 456'da (Ağustos 1064) Buhara'da öldüğünü kaydetmektedir.

Eserleri. 1. *el-Mebsûf*. Fıkıha dair olan eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası mevcuttur (Ayasofya, nr. 1381). Sekiz cüzden meydana gelen eserin başından iki yaprak eksik olup 224. yaprağa kadar bir müstensih, 764. yaprağa kadar olan bölümü bir başka müstensih tarafından istinsah edilmiş ve burada *el-Mebsûf*'un son cüzünün tamamlandığı

belirtilmiştir. Ancak kitaba daha sonra kimin tarafından yazıldığı bilinmeyen bir cüz daha eklenmiştir. 2. *Meclis min mecâlisî Şemsi'l-e'imme el-Halvânî fi şıfatı eşrâti's-sâ'a ve maķâmâti'l-kıyâme*. İki nüshası tesbit edilen eserin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yazmada (Esad Efendi, nr. 1446/3, vr. 43^a-73^b) bu şekilde kaydedilen adı Bibliothèque Nationale'deki nüshada (nr. Arabe 2800, vr. 442^b-465^b) *Şıfatü eşrâti's-sâ'a ve maķâmâti'l-kıyâme* olarak geçer. Kitabın başında verilen bilgiden anlaşıldığına göre Halvânî'nin imlâ ettirdiği bu eser, talebesi Serahsî tarafından düzenlenmiştir. Bundan dolayı Kâtib Çelebi (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1079), Brockelmann (*GAL Suppl.*, I, 638) ve Muhammed Hamîdullah (*İA*, X, 503-504) eseri Serahsî'ye nisbet etmişlerdir. Nitekim sadece Paris nüshasını gören Zeki Sarıtoprak da Kâtib Serahsî'ye nisbet ederek *Şıfatü eşrâti's-sâ'a* adıyla yayımlamıştır (Kahire 1414/1993).

Kâtib Çelebi, Halvânî'nin *Fetâvâ* adlı bir eseri bulunduğunu kaydetmekte (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1224) ve Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Serez, nr. 1166) *Müntahabü'l-fetâvâ* adlı eser ona nisbet edilmekteyse de Şemsüleimme es-Serahsî (ö. 483/1090), Kâdîhan (ö. 592/1196) ve Burhâneddin el-Merginânî (ö. 593/1197) gibi daha sonra yaşamış âlimlerden nakillerde bulunulması eserin Halvânî'ye nisbetini imkânsız kılmaktadır. Kâtib Çelebi Halvânî'nin ayrıca şu eserlerini de zikreder: *Şerhu Edebi'l-kâfî li-Ebî Yûsuf*, *Şerhu'l-Câmî'i'l-kebîr*, *Şerhu'l-Hiyel li'l-Haşşâf*, *Şerhu's-Siyerî'l-kebîr*, *eş-Şürât*, *el-Fevâ'id*, *Kitâbü'l-Kesb*, *Kitâbü'n-Nafaķât*, *el-Vâķi'ât* (*Keşfü'z-zunûn*, I, 46, 568, 695; II, 1014, 1046, 1298, 1452, 1467, 1999).

BİBLİYOGRAFYA :

Halvânî, *Meclis min mecâlisî Şemsi'l-e'imme el-Halvânî* (nşr. Zeki Sarıtoprak, Serahsî, *Şıfatü eşrâti's-sâ'a* adıyla), Kahire 1414/1993, nâşirin önsözü; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, III, 111, 303; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IV, 193, 194; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 177-178; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, II, 429-430; İbn Kutluboķa, *Tacü't-terâcîm*, s. 35; Kemalpaşazâde, *Beyânü Tabakâti'l-müctehidîn*, Ankara Cebeci Halk Ktp., nr. 678, vr. 62^b; Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-ulûm*, I, 734; Temimî, *eķ-Tabakâtü's-seniyye*, s. 345-346; *Keşfü'z-zunûn*, I, 46, 568, 695; II, 1014, 1046, 1079, 1224, 1298, 1452, 1467, 1999; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 95-96; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 638; *Hediyyetü'l-'ârifîn*, I, 577; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 14; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, V, 243; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 39; M. Hamidullah, "Serahsî", *İA*, X, 503-504.

KÂMİL ŞAHİN